

fontosság, nélkülözhetetlenség, a bizalom érzését keltve benne. Soha sem mulasztotta el, hogy a munkatársak családja iránt is érdeklődjön. Szeretettel beszélt Ő is a hozzá közel állókról, családtagjairól. Társasági ember volt. A Kuratórium ülésezett a szőlőjében, ülésezett a pincéjében is. Tudta, hogy sok konfliktus könnyebben oldódik a barátságos környezetben. Büszke volt finom boraira, na és persze a bárányokra, ahogy emlegette őket, a „barikra”. Jó gazdaként kötődött hozzájuk, a mindennapjainak részévé váltak.

Még ma is sok bölcs mondasára emlékszem. Lényeglátó, pragmatikus mondatai a realitásokat mérlegelő, két lábbal a földön járó ember tényszerű, tömör, találó véleményét tükrözték. E mellett kiváló humorérzéke volt, ami nélkül aligha lehetett volna könnyedén „végigcsinálni” azokat az éveket. Aligha lehetett volna a kuratóriumi mindennapokon a „részletek ördögével” megbirkózni. Talán ebből a rövid és mozaikos visszaemlékezésből is kitűnik az, amit közös munkálkodásunk évei igazoltak: neki ez kiválóan sikerült. Köszönöm a figyelmüket.

Láng István: Tisztelt Emlékezés! A következő előadónk Glatz Ferenc akadémikus, történész, a Magyar Tudományos Akadémia korábbi elnöke. Előadásának a címe: „Agrárium a történelmünkben”. Ha van valami, ami egy nagy ívű áttekintést igényel, akkor azt hiszem, hogy ez a téma azt igényli, és biztos vagyok benne, hogy az előadó ezt meg is fogja tenni.

Glatz Ferenc: Paraszt akadémikus (*Győrffy Béláról és a magyar mezőgazdálkodás történelméről. Vázlat*)

Győrffy Béla születésének évfordulójára emlékezés-sorozatot kezdeményezett a martonvásári Mezőgazdasági Kutatóintézet Tudományos Tanácsának elnöke, Láng István és az Intézet igazgatója Bedő Zoltán. Az a megtiszteltetés ért, hogy 2004. január 14-én megrendezett tudományos emlékezés előadója lehettem. Részben Győrffy Bélára kívántam emlékezni, de – a rendezők kérésének megfelelően – részben és főként a magyar mezőgazdálkodás történetének néhány problémájáról beszélni. Az európai uniós csatlakozás előtti hónapok szempontjából tekinteni vissza az elmúlt 1000 évre. Az előadásra készülve bevezetesként összegyűjtöttem naplófeljegyzéseimből azokat, amelyek kötődtek Győrffy Bélához. Meglehetően sok ilyen találtam. Elhatároztam, hogy előadásom két részből fog állni: emlékek Győrffy Béláról és megjegyzéseim a magyar mezőgazdálkodás történelméről. (Amelyeket különben Győrffy Bélával történő beszélgetésre készítettem elő, de amely beszélgetés halála miatt elmaradt.) A felolvasó ülésen Győrffy Bélára

kevés időt engedtem, gondolván lesz más munkatárs, aki róla részletesen beszélni fog. Ez elmaradt. Én is elsősorban agrártörténeti problémákról szoltam. Utalva különben többször Győrffyre. Most, amikor az első 6 év emlékülésének anyagait sajtó alá rendezik, úgy találtam helyénvalónak, hogy ne az elgondolásaimmal álljak be a tisztelgők sorába, hanem sajtó alá rendezzem a 2004 januárjában összeállított, de ott fel nem olvasott fogalmazványomat, amelyek az összeszedett naplójegyzetekre épültek.

Van sok okos emberünk, és van néhány bölcs emberünk. Győrffy Béla ez utóbbiak közé tartozik – jegyeztem fel 1996 nyárutóján a határidőnaplómba. Amelyben az akadémikusokkal folytatott beszélgetéseimről róttam fel mondatokat. Csak úgy, magamnak. Akadémiáról, tudományról, világról. Új, igen fiatal elnök voltam, friss akadémikus, nem ismertem pályatársaimat, végső soron választóimat. Majdnem százukat hívtam meg. Külön-külön, személyes ismerkedésre. De hát mi is a különbség az „okos” és a „bölcs” között? Tudománytörténettel foglalkozva, többször kellett a kérdést feltennem magamnak. Az ok-okozat gyors felismerése, a jövőben az alternatívás megtalálása – talán ez a jellemző az okosra. De Győrffy és még jó néhányan ennél több, többek. Lehet, hogy az a bölcs, aki képes ítéleteit a maga meghatározottságában látni. Hogy nem feltétlenül csak neki van igazsága? Képes a maga létét a természet végtelenségében szemlélni? Nem oldódik fel a napi csetepatékban, mert érti, hogy holnap is felkel a nap. Tudomásul veszi, hogy nélküle is lenne élet? Mindez türelmesség, nyugodttá teszi. De vajon ehhez öregnek kell lenni? Aki már sok önnön változást is megélt? Lehet, hogy természetkutatónak kell mindehhez lenni, aki hozzászokott, hogy az ember életrádusza mily szűk a Föld, az emberen kívüli természet egyes elemeinek életrádusaihoz képest?

Hümmögött, amikor említettem, én a történész szakmából Sándor bátyját ismertem. Aki ismert volt szoros kapcsolódásáról a népi írókhoz, a protestáns történetfelfogáshoz. És országos ismertséget szerzett az 1867. évi kiegyezés akadémiai vitájában, 1967-ben. Mondván: a kiegyezés történelmi realitásának megítélésében szerinte komoly tényező, hogy a korabeli lakosság miként értékelte a megegyezést. És a mai történészi értékelésben figyelembe kell venni, hogyan szavazna ma a lakosság, ha megszavaztatnánk a kiegyező Deákról és az azt elítélő Kossuthról. No meg az a mondás járja: – így én –, hogy a Győrffy-mama felismerte a kor szavát, egyik fiát a kommunistákhoz adta, a másikat a kisgazdákhöz. Béla hallgatta a mosolyogva előadott bevezetőt, majd mesélni kezdett. A rá jellemző tárgyilagossággal. A kemenesaljai gyermekkorról, a két fiútestvér pályaválasztásáról: egyik maradjon otthon gazdálkodni, a másik tanuljon. Ahogy ez gazdálkodó parasz-

toknál szokás volt. Ne osztódjék a föld. Ennyi az igazság! Ő maradt volna, a családi tervek szerint otthon. No meg az is igazság – így ő –: ez a korszak, a negyvenes évek eleje, a parasztság magára találásának, pógárosodásának kora. (Amely polgárosodást nagyon is segítette az – tettem én hozzá –, hogy az ún. népi írók – no és a kisgazda politikusok – a paraszti mivoltukra büszke mezőgazdálkodókat akartak nevelni. Mert a kisgazdapárt, akármit is mondjunk róla, a legerősebb demokratikus politikai erő volt a két háború közötti Magyarországon. Ezt még nálunk, az erősen szocdem családban is emlegették. Történeti tanulmányaimból pedig meggyőződésemmé lett.) Emlegette, hogy bátyja személyes jó viszonyban volt Németh Lászlóval, aki egyszer talán két hetet töltött náluk, és akivel sokat beszélgettek. Említi azután megismerkedését a népi-antifasiszta mozgalom egyik markáns demokratájával, Kovács Imrével. S arról, hogy mennyire hatottak rá Kerék Mihály tanai. (Biccentve bólintott, amikor soroltam Kerék néhány írásának címét.) Szerinte Kerék volt a hazai parasztpolgárosodás legnagyobb teoretikusa. (Én hozzáteszem, no és Adorján János. S hogy sokkal nagyobb volt Magyarországon a demokrácia bázisa, mint azt a mai történészek és 1945 után a kommunista Párt későbbi teoretikusai bemutatták. Akiüknek felfogása a tankönyveken és az előző generáció műveltsége révén máig hat. Csak hát az ő demokrácia-fogalmukba nem fért bele sem a városi, sem a falusi demokrata kistulajdonos társadalom.) Majd mesélt a NÉKOSZ-mozgalomról a híres Györfffy kollégiumról. Arról, hogy ő és generációjából oly sokan „tanult parasztok” akartak lenni. De másként hozta a történelem, mint gondolta: 1945-ben a szarvasi mezőgazdasági szakközépiskola után nem hazament Vasba, hanem egyetemre került, a Műegyetem agrár-karára, kollégium-vezető, majd 1948–49-ben tanársegéd a Közgazdasági Egyetemen, majd a Szovjetunióban négy évre aspiráns-kutató lett. Az, hogy az agrárkutatás önálló egyetemi és akadémiai rangot kapott, kétségtelenül a szovjetpolitika korszerűségét jelezte. Akkor ők legalább is így látták. (Hozzátettem, nekem történészként is ez a véleményem. Az ún. alkalmazott tudományok akadémiai emancipációja 1945 után világjelenség.) Emlegette különben a mai akadémiai tagok közül Király Zoltánt, Klement Zoltánt, Bócsa Ivánt, akik szintén az agrártudomány ezen fellendülésének hajtásai.

De hát mit akarok én, mint elnök, tenni? – kérdezte. Én soroltam: „Az Akadémia társadalmi helyének újra-meghatározása, mindehhez igazítani szervezetét. Rendbe hozni anyagilag és konszolidálni az intézethálózatot. A piacgazdasághoz igazítani. A kutatás közjó részét államilag finanszírozni, a többi részt kiengedni a szabadpiacra; az akadémiai konszolidáció része legyen: vállalja az Akadémia egy think tank szerepét, azaz tárja fel az ország

előtt nyíló lehetőségeket, ahogy a világ nagy államaiban az 1960-as évektől magánintézményeket bíztak meg a várható világfejlődés kutatásával és nemzeti stratégiák kidolgozásával stb.” Ez áll a naplóban. Végén a naplóbejegyzésnek ez áll: Béla: „a függetlenített kutatóintézetek képesek lépést tartani az élet egész megértéséhez szükséges új ismeretintegrációval: a biokémiai-biofizikai-genetikai eredmények és a gyakorlati növénynemesítés és állattenyésztés eredményeinek egyesítésével. Ehhez az akadémiai intézeteknek életképes tangazdaságra, sőt piacra termelő nemesítőkre, gazdálkodói gyakorlatra van szükségük. Ne feledd. Ezért lehet Martonvásár modell. Itt kell találkoznia a laboratóriumi eredményeknek, és a természeti körülményeknek. Napfénynek, esőnek, talajnak.” Merthogy az in vitro csak az in vivo-ként nyerhet értelmet, a mi szakmánkban is – tettem hozzá. Aztán, már csak magamban: hát igen, ez a nemzedék, a NÉKOSZ-osok, máig megőrizte erős teremtmő akarátát. Amelyet még az 1930-as végén, majd a háború alatt gyűjtött-halmazott fel magába. És amelyet azután 1945 után kiadott magából. Györffy is: 21 évesen tanársegéd, három év aspirantúra a Szovjetunióban. Amit most nem említ, de életrajzából ismerek: 1953-ban, 25 évesen kandidátus, majd 1953–56 között az új kutatóintézet, Martonvásár igazgató helyettese. És amiről más dicsekvően beszélne, de ő nem hozakodik elő az-zal: 56-ban a Petőfi körben felszólaló, agrár-ügyekben mindenki figyel rá... Hát ilyen ember ez a Györffy Béla...

Tisztelt emlékülés, kedves családtagok, kedves barátaim!

Az Akadémiának – és így az intézethálózatnak is – tudományt megtartó tevékenysége nem merülhet ki a kutatásban. Fel kell vállalnia azt is, hogy a szakmai gondolkodás korábbi útkereséseit, a kérdésekre adott korábbi válaszokat számon tartsa. Tudománytörténelmet is kutasson. Hiszen a mai tudományos eredmények mögött a modern intézményesedett kutatás ezernyi konferenciáján elhangzott és soha nem idézett ezernyi ötlet, vagy műhelyekben lezajló beszélgetések ötletei állanak. Ismétlem, amelyek azután másvalakinek az impakt faktoros tanulmányában már saját gondolatként kapnak majd helyet. Ezért is, a tudománytörténetben nem biztos, hogy azoknak jut a méltatás, akik korukban szerezték meg azt. Györffy Bélának is szerintem tudománytörténeti élete – szakmai utóélete – több elismerést fog feljegyezni, mint a kortárs kritikai-méltató irodalom. Tudása Adorján János, Kerék Mihály szintjén állott. De nemcsak önérvényesítő nem volt, de nem volt szorgalmas író sem. Pedig csak magnóra kellett volna venni, és sajtó alá szerkeszteni hozzászólásait, előadásait. – Jellemző erre utolsó találkozásunk.

2002 tavaszán, betegsége idején meglátogattam. Részben barátságunk

okán, részben, hogy folytassuk az előző évi beszélgetéseket és előadjam újabb rögeszméimet ember és természet viszonyáról. Sült báránnyal, saját konyakkal fogadott. Betegségről alig beszéltünk. Akadémiáról is keveset. Inkább elővezetett elgondolásaimról: az élelemtermelés meghatározó szerepéről az európai társadalom közösségi formáiban az utolsó jégkorszaktól a 20. század közepéig, a Kárpát-medence talaj-víz és éghajlati adottságainak eltartó erejéről, egy esetleges éghajlatváltozás kihatásairól, a kis- és középgazdaságok lehetséges szerepéről a nyugat-európai és az amerikai utolsó félévszázados fejlődés tanulságai alapján. Kérdeztem, miért nem írja le a gyakorló mezőgazdász megjegyzéseit a történelemlről? Hiszen ez a nagy hiányosság! Az iparcikk, az élelemtermelés történelméhez hozzá kellene szólniuk olyanoknak, akik tisztában vannak a helyi talaj-összetétel és a felszíni vízfás, az éghajlat meghatározó szerepével. Hogy beszél az a történész a honfoglalás kori család- és törzsi szerkezetéről, aki nem tudja elképzelni – erre adatokat nem fognak sohasem találni –, hogy a nagyállattenyésztés a napi aktivitásban miként befolyásolta a közösségi szervezetet? Arra felhívja a szakirodalom a figyelmet, hogy az állandó harc a legelőért szükségszerűen alakította ki a lovas nomád népek folyamatos harci készségét, s hogy ők a lovon, állandóan „otthon érezték” magukat. De miként alakította a nagyállattartás a nemzeti szervezettel, a munkamegosztást a nemzetségen, sőt a családon belül? És elképzelni azt, hogy a valóságban mit jelenthetett a legeltetési kultúra megváltozása a kárpát-medencei letelepedéssel? Ahol már jóval kisebb térség állott rendelkezésre és így a nagyállat – a ló vagy a marha – gyakrabban taposta ugyanazt a legelőt, tömörítette jobban a talajt. Valószínűleg tisztában voltak a honfoglalók is a fűsarjadzással, a gyomnövényekkel és tudták, hogy minél kevesebb időt szabad a nagyállatnak a legelőn tölteni és a sarjadzás idején nyugodtan hagyni a gyepet. Vajon mennyire tudták itt, a Kárpát-medencében is betartani a nagyterségben kialakult legeltetési szokásaikat? A birka akkor is szívesen legelte a gyorsan bokrosodó alfűvet, míg a lovak, a marha a szálfűvet. És így beszélhetünk csak arról, hogy a legelőváltásokra mennyire nyílt lehetőség a régi módon itt, a zárt Kárpát-medencében. Amely viszont a felszíni vízben nagyon gazdag.

Mondta, igazam van, szívesen elmondja véleményét, különösen, ami a bari-gazdálkodást, no meg a borgazdálkodást illeti. De írni, azt nem. Legyintett, jellegzetes mozdulatával. Én csak írom le a feltevéseimet, meg amit az irodalom állít, de ez a kéz – emelte fel ismét – parasztkéz, „ez nem írásra való”.

Megegyeztünk. Letelik nemsokára az elnökség, küldök egy írásos nyerszöveget, ő elolvassa, és magnóra vesszük az arról folytatott beszélgetést...

Hát ebből már nem lett semmi. De a történet is mutatja, nem tekintette az irodalmi tevékenységet élete céljának. Inkább a tudásszerzést. És a tudás-átadást. Mennyi kiselőadást tartott nekem is az előző hat év során...

Tisztelt konferencia! Én most, 2004 januárjában arra vállalkoztam, hogy előadjam a magyar agrárium történelmének néhány korszakáról elgondolásaimat. Amelyeket akkor, 2002 tavaszán, leírtam. És amelyeket Béla számára vettem papírra. Ha már néki előadni még életében nem tudtam, akkor előadom azokat itt, az emlékére rendezett konferencián. Mégis, mielőtt a magam ötleteivel előállnék, engedjék, engedjétek meg, hogy először Győrffy Béla emlékét idézzem fel. Lehet, hogy a tudománytörténet számára az Ő emlékének idézése fontosabb lesz, mint az én elgondolásaim ismertetése az agrárium kétezer éves történelméről.

A személyes emlékek alapján szólnék Győrffy Béláról, nem a teljesség igényével. A fiatal barát, az „elnök úr” – amit megígért, hogy 2002. május után hajlandó „Feri”-re váltani – emlékei alapján. Tisztelegve is az idősebb kollégához fűződő személyes barátság és Béla gondolkodói nagysága előtt.

Következzenek tehát naplóbejegyzéseim Győrffy Béláról.

1996. december: az agrárium értelmezéséről, környezetvédelemről

Megköszöntem telefonon Győrffy Bélának a martonvásári csemege és pattogatni való kukoricát. És a „zsákos liszt”-et... Gyermekkoromra, a háború utáni évekre emlékeztetett, amikor Csepelen a spájzban állt fehér zsákban a liszt. Anyám és apám szerezte be valahol vidéken, cserébe anyám stafírungjának darabjaiért: damaszt abroszért, monogramos szalvétáért. (Anyai nagyanyám szövőnőként dolgozott a Krammer kőbányai textilgyárban, és ott minden dolgozó kapott – 1941-et írtak – stafírungot, ha a gyermek házasodott. Tönkre is ment a lába a napi 8–10 órai állástól, de állítólag maga a tulajdonos figyelt az özvegyasszonyokra, segítette őket. Ezt tudtuk mi a spájzban álló liszteszsákról.)

Kérdeztem a különös ajándékról, lisztről, kukoricáról Pannonhalmi Kálmánt, a titkárságvezetőt, aki mindenkit ismert az Akadémián. Ő mondja, hogy ne csodálkozzak, az élettudományi kuratórium – amelynek Béla egy éve elnöke – minden tagja megkapja a maga kukorica-zacskóját. Ez amolyan PR, meg Győrffy-féle figyelmesség. Mondom, Kálmánnak, szerezzen be nekem néhány Győrffy-művet. Szeretem a beszélgetések előtt jobban megtudni, kivel is állók-ülök szemben. Merthogy Győrffy ígérte: bejön még karácsony előtt, talán folytathatjuk a nyárutón megkezdett beszélgetést. (Nemrég, októberben, kivittem Martonvásárra az elnökségi ülést, lássuk azt a „természetes laboratórium”-ot. Figyelmes, de takarékos vendéglátásban

volt részünk. Mindenhol rend. Okos a gazda láthatóan, a régi – Győrrffy –, és az új, Bedő Zoli is. Állítólag nagyszerűek a nyári akadémiai koncertek. Győrrffy most már „csak” a Tudományos Tanács elnöke, kutatóprofesszor. De érzik a levegőben, ő a „Főnök”. A „Béla bácsi”. Egyébként: a legcsendesebb ember.) Kálmán az asztalomra tette A növénynevelés kézikönyvét, benne Győrrffy fejezete a kukoricatermesztésről. Egy másik könyvet, amely az Akadémiai Kiadónál jelent meg, „kukoricatermesztési kísérletek”-ről. (1974) Átolvastam őket, ceruzával jegyezgettem: „ezt az embert nem a kukorica érdekli, hanem az élet, maga. A kukorica csak esettanulmány: hogyan hatnak a különböző élettényezők a termesztés során egymásra, hogyan teremtik meg a terményt. Ez a Győrrffy egy személyben filozófus és valódi paraszt. Nem egyszerűen élelemtermelő, hanem klasszikus paraszt. Jó, hogy vannak ilyen emberek...”)

Bejött Győrrffy Béla. (Amikor diktálom a mondatot, eszembe jutnak somogi rokonaim, anyám családja, földműves emberek. Azokkal, „mentünk be” a városba, a kocsin, amelyet a szép deres ló, a Szultán húzott. Amikor 1945 után leadtak hozzájuk jó levegőre, no meg hizlalásra. Mert otthon, Csepelen, szűkösön volt az ennivaló.) Kérdezi: szerintem mennyire komoly az európai uniós veszély. Amelyről két héttel ezelőtt beszéltem, az agrárstratégia nyitó előadásán? Mit érezni ebből uniós szakértői bizottsági szinteken, ahol én megfordulok. Mondom: nagyon komoly. A tisztviselőknek és a gazdálkodóknak itthon, már most, 1996-ban meg kellene tanulniuk az uniós agrártámogatási technikákat. Ennek kikényszerítése a minisztériumból, lehetne az akadémiai agrárstratégia egyik feladata. Megértetni továbbá, hogy az agrárium fogalmát nem szabad leszűkíteni az élelemtermelésre - ismétlem a december 5-i agrárstratégiai nyitóelőadásom fő tézisé. Én úgy látom: Nyugat-Európa a második világháború után mindig félt az élelemhiánytól, ezért az EKG, az unió elődje hatalmas agrártámogatásokat biztosított. Eredmény: már a '80-as években nagy élelemfelesleg. Most azután a környezetvédelem javára csökkentik az agrárköltségvetést. Szerintem ez két okból is jó. Az egyik: a környezetvédelem helyett rákényszerülünk, hogy környezetgazdálkodásról beszéljünk. Tudom, ezt nem szívesen hallják az élelemtermelők, sem itthon, sem Nyugat-Európában. (Ezért különböztetem meg itthoni és külföldi előadásaimban következetesen a „Landwirtschaft”-ot a „Lebensmittelproduktion”-tól, az „agriculture”-t a „foodproduction”-tól. És beszélek Umweltwirtschaft-ról, valamint Environmental Economy-ról, megkülönböztetve az Umweltschutz-tól, illetve a Protection of the Environment-től.) A másik hasznosító következmény: a környezetvédelem végre jó szándékú városi mozgalomból, városi gerillamozgalomból kimozdul a vi-

dékre. A parasztok közé. Akik napi kapcsolatban állnak a természettel, talajjal, vízzel, levegővel, növények és állatok élőhelyeivel. Szerintem egy korszak az ökológiai mozgalomban lezárult. Most jöjjenek a parasztok és a mérnők. Ezért is az akadémiai nemzeti stratégiai kutatásokban a döntő szerepet a környezettudományban a biológusok és az agrárosok mellett a közgazdászoknak (Kerekes Sándoréknak) és a mérnököknek, kémikusoknak számom. (Somlyódy László, Márta Ferenc, Szépvölgyi János neveit említetem.) Szomorúan figyelem az éleleltermelés kilátásait. Szerintem Európában ezzel az 1990 után kialakult hazai földtulajdon-szerkezettel nem leszünk versenyképesek. Ezért is javasoltam az ősszel a kormánynak, hogy az apró birtokokat vásárolja fel az állam, majd életképes nagy táblákat bocsásson piacra. Jöjjenek létre olyan táblák, amelyeken a legkorszerűbb nagy erőgépek is jól kihasználhatóak. Visszakérdezek. Mint gyakorló gazdát kérdelem. Túlzok, amikor azt mondom: a földet felajánlani politikai kárpoztásként – ahogy ezt az Antall kormány tette – számárságnak tartom? Részben politikai kalandorságnak, részben hozzá nem értésnek. Adorján János 1939. évi nézeteit idézem. Amit nyilván kisgazda múltjából ő is ismer, és akinek kis könyvecskéit most az agrárstratégiai előadásom előtt újraolvastam. Földosztást akart Adorján, Kerék Mihály is, a kötött arisztokrata és egyházi nagybirtok feloldását. Együttal megnyitni a kis- és középbirtok előtt a térnyerés lehetőségét. De nem állami földosztást akartak, és főként nem politikai alapon, hanem a földet szabad piaci forgalomba bocsátani. Azé legyen a föld és annyi, aki és amennyit meg tud versenyképesen művelni. Inkább hitelt adni. De nem támogatást. Ezért tartom elhibázottnak szakmai szempontból az 1945. évi földreformot is, mert politikai és szociális alapon osztogatott földet. Most olyan kistulajdonosaink vannak, akik életükben nem fogtak szerszámot a kezükbe, és olyan nagybirtokosok, akik nem értenek a mezőgazdálkodáshoz. Mi lesz a néhány hektáros kistulajdonok tömegével? Romantikus illúziók kötődnek a törpe gazdasághoz. Amelyek már 1945-ben sem voltak életképesek. De akkor még volt valódi szociális funkciója: a vidéki emberek jelentős része megtermelte a szükségletet és még a piacra is jutott. Ezért nem volt olyan éhezés Magyarországon 1945–47 között, mint például Nyugat-Európában. De ma már más a helyzet: a gépek fejlődése következtében Európában már az 50–60 hektár alatti üzemek életképtelenek, kivéve a speciális termelési ágazatokat. Így nem lehet versenyképesen termelni. Az 1990 utáni kormányzat agyoncsapta, versenyképtelenné tette a magyar agráriumot. Mulatságos illúziókat táplált, amikor azt hitte, hogy a kistulajdon majd bekerül a föld-szabadforgalomba. Mindezt párosította politikai demagógiával, a nagyüzem-ellenességgel és a szövetkezetellenességgel.

gel. Kitérek néhány mai szocialista és liberálisnak mondott politikus bírálataira is, akik szerint a magyar élelemtermelésnek „annyi”. (Ez... kijelentése egy Európa-fórumon.) Szerintem a Kárpát-medence a világ tucatnyi kiemelt adottságú élelemtermelői körzetei közé sorolható. Az ország legnagyobb természeti erőforrása a szántó nagy aránya, a felszín alatti és felszín feletti víz. Ez a nyersanyag-kincsünk egyszer még felértékelődik. Most élelemfelesleg van, de ha belép Kína, India és Afrika és a szállítórendszerek tovább javulnak, akkor 2030-ra az egészséges élelem értéke és ára a csillagokba emelkedhet. Mivelhogy a Tien-san-ban és a Szaharában nem lehet gabonát és kerti növényeket termelni. Vigyázni kell az élelemtermelő bázisra. És figyelni az EU-csatlakozásnál, mert a nyugat-európai élelemtermelők máris rettegnek a kelet-európai élelmiszertermelés versenyétől. Mindent elkövetnek majd, hogy agyonnyomják a magyar-lengyel-bolgár-román élelemtermelő kapacitást. Hát ez a jövő...

Győrffy hallgatott, bólogatott, majd belekezdett. Komótosan, kiselőadásosan beszélve. (Hm, micsoda kitűnő tanár lehet!)

Az unió agrárpolitikájával kezdi: „értem és mégsem értem”. Elfogadja, hogy az agrárium értelmezése több mint az élelemtermelés. De ő szívésében beszél környezetkultúráról, ha nem is zavarja a környezetgazdálkodás kifejezés. Az ő elnevezése talán jobb, mint az enyém, mert többet jelent, mint gazdálkodást: igényességet is – azaz kulturáltságot – a környezettel bánásban. A művelt paraszt szerette a környezetet, a földet, vizet, levegőt. Nem zsákmányolta ki, hanem óvta azt. Csak meg kell nézni akár a Dunántúlon, akár a Dél-Alföldön, ahol mezőgazdasági középiskolába is járt, hogy a szántók mellett a védő fasorok, a lejtők mellett a vízelvezető árkok, mindenütt jelen vannak. Illetve voltak. A fasorokat sajnos az 1980-as években részben kivagdosták a helikopterek kedvéért, az árkokat betemették, mert útban voltak a nagy erőgépeknek. Amennyire ismeri az uniós agrártámogatást, azt ő régmódinak tartja. A terület alapú támogatás helyett ő a gazdaságonkénti támogatási rendszert preferálná. (Közbeszólok, hogy az EU-támogatást én logikusnak tartom, mert az EU bevetett, illetve művelt területet akar támogatni, nem a termelvényt. Ez a környezetbarát támogatás alapja. Béla válasza: ezt az elvet más eszközökkel is lehetne érvényesíteni. A gazdálkodót viszont az ő elképzelése önállóságra szoktatná.) További indoka: minden kis régió, sőt domboldal más növényvilágot és más művelési kultúrát kíván. Ezt csak a mikrokörnyezetben élő és gazdálkodó termelő tudja kialakítani. Ezzel kapcsolatos kétsége is a „közös agrárpolitika” jelenlegi irányelveivel kapcsolatban. A jövő ugyanis szerinte a „precíziós mezőgazdálkodás”. (Most hallottam először. Kérem, magyarázza el.) Vagyis minden

táblaadottságot figyelembe kell venni a telepítéskor: a talaj ásványianyagtartalmát, talajvíz-ellátottságát a tábla bevilágítottságát, a széljárást. És a telepítendő növény kihatását, kölcsönkapcsolatát – ez már az én kifejezésem – a természeti adottságokkal. És csak pontos adatfelvétel alapján lehet a gyomnövényeket is irtani. A kártevők elterjedtségétől függően adagolni a gyomirtót. Aszerint, hogy a fertőzés az egész táblán, vagy csak foltokban terjedt el. Hivatkozott az előző, 1995. évi európai gyomirtói konferenciára. Ha a komputerkultúra és a légi fotózás és ezzel a talajterképezés előbbre lép, akkor még egy-egy nagyrégió belül is rendkívül differenciált mezőgazdálkodás alakulhat ki. (Jegyzetek: felhívni Stefát – azaz Stefanovitsot – és Schweitzer Ferit: hogy áll a Kárpát-medence talajtani felmértsége. A vízállapotokra emlékszem: Varga Miklós a kormányban, 1989-ben ideadta a vízügyesek 1985. évi országos vízháztartás-felmérését. Kitűnő munka. Ez alapján kezdtem harcolni a „kis vízfolyások” megreaktálásáért, kis zápor-tavak kialakításáért kis gáttal, amelyek még kis törpevízművet is üzemeltethetnek. A programtól reméltem sok kis helyi szórakoztató-horgászó-vízisport központot, plurális energiagazdálkodást, jobb vízmegkötést, talajvízállapotot. No és új munkahelyeket! De hát minket elzavartak, no és jöttek a régi környezetvédő társaimból kinőtt zöld anarchisták...)

Közben Györfly folytatja. A precíziós mezőgazdálkodás jövőjét ígéri a mind fejlettebb és differenciáltabb gépkultúra, a kialakuló fedélzeti komputerek. Csak hát ehhez más országos és más kontinentális agrárpolitika kellene. Amelyik nem élelmiszertermelési nagyüzemeket ösztönöz – „hogy a te kifejezésedre kölcsönözzem”, mondja – hanem kis élőhelyeket segít kialakítani. A helyi különbségekre, mondja, még diák korában figyelt fel. Hiszen Vasban született, ahol csapadékos az éghajlat, a talaj jelentős részben öntés-talaj. (Illetve – teszem én hozzá – az utolsó jégkört követő hegymálásokból, olvadások sodorta omladékköves laza talaj.) Azután járt Székesfehérváron, majd Szarvason mezőgazdasági iskolába, megismerte az ottani lösz, illetve az áradásos kőrös-parti mezőgazdálkodó kultúrát. És végül egyetemi gyakorlatokat folytatott a Buda környéki Pátyon, majd Martonvásáron. Mikroklímák, mikro nagyságú talaj- és növény-együttesek! A mezőgazdálkodás csúcsa lesz az, ha ezeket a mikrokörnyezeteket számba véve fognak földet művelni. A jövő században talán megvalósítható. (Én közbemordulok: no és milyen felkészült parasztokat feltételez egy ilyen precíziós gazdálkodás. Mert ez nemcsak a komputer fejlődésén, hanem a tudásanyag és készség fejlettségén is múlik.) Folytatja: ha ő ilyen jövőképet fest a 21. század mezőgazdálkodásáról, akkor a mai Európai Unió agrárpolitikája igen sok kritikát elbír. Ezt ismerjem el. És, ismétli, ez a támogatási rendszer régmódinak

tűnik. A mostani uniós közös agrárpolitika részben termék – például húsmarha, bivaly – támogatás, részben környezetvédő központú politika. (Ígéri, kérésemre, hogy a stratégián belül tart egyszer majd egy előadást a precíziós mezőgazdálkodásról és személyes javaslatairól.)

A környezetvédelem szempontjait fontosnak tartja. Egyetért előterjesztéssel, de... A környezetvédők sajnos a legritkább esetben értenek a természethez, amit meg akarnak védeni. Tisztázni kellene az akadémiai ökológusokkal is: amikor a paraszt belevágja a kapát a földbe, már roncsolja a talajszerkezetet. Hát hagyjunk fel a szántással, a mélyszántással? Pozitív szerepük volt a környezetvédőknek abban, hogy felhívták a figyelmet az „iparszerű mezőgazdálkodás” veszélyeire. De még nem is létezett a környezetvédő mozgalom, amikor az agrárosok már beszéltek, nyílt fórumon a műtrágyázás veszélyeiről. Minden idők legjobb „trágyása” és rétgazdálkodója, Láng Géza akadémikus már 1971-ben felhívta a figyelmet a műtrágya-bemosódás veszélyes következményeire: a foszfortartalom csökkenésére és a nitrát tartalom növekedésére. Mindezt figyelembe véve az agrárosztály mégis a kemizálás mellett foglalt állást a '60-as években. Ő az okos középútat ajánlotta és ajánlja ma is: harminc éves termelői és kutatói tapasztalat után is tartja álláspontját, erről tartotta mind a levelező tagi mind a rendes tagi székfoglalóját. Ajánlja, hogy találjak valakit, aki az 1960-80-as évek talajműveléséről írjon disszertációt. Úgy látja: a korábban nagyon is trágyahiányos magyar mezőgazdaságban az ötvenes évek, de mindenek előtt a '60-as évek hoztak változást. A műtrágya és kukoricaszár beszántása, valamint a szerves-trágya-növekedés következtében a magyarországi szántóterületek többszörös tápanyag-visszapótlást élveztek. Szerinte világméretekben is az elsők között álltunk a '70-es években. Amikor hivatkozom Jermy tanulmányára a peszticid szennyezésről, s hogy én nagy eredménynek tartottam, hogy a DDT-t Magyarországon tiltották be először, azt mondja: ő óvatosságot és pontos méréseket ajánl, de nem kitiltani a peszticideket. – Andrásfalvy Bertalan barátom munkásságát emlegetem: tájgazdálkodásról, vizes élőhelyek hasznosításáról, környezetgazdálkodásról. Béla romantikus anti-kapitalista álmoknak mondja Berci elképzeléseit. Természetesen – mondta – nem baj, hogy Andrásfalvy tanulmányait többre becsülöm. – Visszatér az élelemtermelésre. Szerinte is a Kárpát-medence élelemtermelői kapacitása egyszer még majd felértékelődik. Talán nem is kell 2030-ig várni, amiről én beszéltem. Majd ha jön a sok szemét-élelmiszer, ami feltehetően az EU tagsággal fog járni, akkor majd megbecsüljük a jó minőségű és megbízható élelmiszert. Szerinte helyes, hogy erdőstratégiát kezdeményeztem, mert a ma nem hasznosítható talajok legjobb megóvása az erdősítés, a gyepesítés.

Ez okos környezetvédelem. De ő csak a szántásra nem kifizetődő területeket száná erre. Azzal egyetért, hogy parasztok és kémikusok nélkül nem lehet okos környezetvédelem, habár ő kitart a „környezetkultúra” fogalma mellett. Egyébként is, olyan környezetvédelemre van szükség, amelynek központjában az ember áll.

Hát ezzel én is egyetértek, de azért milyen legyen az az ember, aki a gondolkodásunk központjában áll. Ezzel fejezzük be, s hogy a társadalomtudományoknak – történelemnek, pszichológiának, közgazdaságtannak, történettudománynak, szociológiának – ugyancsak művelődnie kellene a természetismeretekben. Én 1982 óta tanítom az egyetemen a kultúrtörténet keretében az ember és természet viszonyát. A hallgatók igen élvezik, tehát van egy természetismeretek iránti érdeklődés. Csak hát a természettudományok tönkreteszik a szintézis iránti érzékenységet a gyerekek gondolkodásában. A neopozitívizmus alapján minden részletre meg akarják tanítani a gyerekeket a középiskolában. Elmegy a kedvük...

1997. augusztus: Martonvásár és a vonatfüttý

Ma voltam először a híres martonvásári koncerten. Előtte sétá Győrfy Béla birodalmában. A pincét, a tavat már ismertem, az épület és a működés rendezettségét már a tavaly őszi elnökségi ülésen láthattam. A koncert kapcsán ismét Győrfy-örökségbe botlok: a koncert. 1956 után, állítólag Ortutay Gyula kezdeményezésére kezdődött a Beethoven kultusz jegyében, a Miskolci MÁV szimfonikusokkal. Igazi „nagyrendezvény” akkor lett belőle, amikor Győrfy Béla kézbe vette azt. Ahogy otthon láthatta: hogyan bánt a gazda a birtokával. A legjobb zenészeket hívta ide. Nőtt a hír, a látogatottság. A vonat akkor is zavart, mint most. A „gazda” felment a közlekedési miniszterhez, a kultúra és zeneszeretetről ismert Csanádihoz. Kijárta, hogy a vonatok a koncert idején lelassítsanak. És nem fűtyülnek. Ahogy korábban tették. Sőt, elérte, hogy egyes járatok megálltak a koncert napjának délutánján, estéjén. Szállítva a vendégeket. Ez is az agrárosok bámulatos szervezőerejét mutatja. (Kovács Feri osztály-csapata természetesen itt van, külföldi vendégeket is hoznak.)

1997. szeptember: ember és gép viszonyáról, az állam szerepéről, Kádár korszakról

Dimény Imre 75. születésnapján telt ház volt a nagyteremben. Jóleső volt látni, hogy a volt minisztert a szakembertársak milyen őszinte tisztelettel veszik körül. Most, amikor a Kádár-korszakról csak a szitok-átok kíséretében beszélnek. Mármint a politikusok, történészek, újságírók. A nép nem. Vala-

hogy úgy viselkednek az őrségváltók – néha a rendszerváltókkal szemben – mint ahogy 1945, illetve 1949 után viselkedtek a Horthy korban tisztséget viselő tisztviselőkkel szemben. Lehorthystázták azokat is, akiknek éppen köszönhető volt, hogy a két háború között működött az oktatási- szolgáltatási-igazgatási rendszer.

A Dimény-ülést követően belebotlottam Győrfy Bélába. Jól beszéltél, mondta, azt mondják, tetszést is aratott. Különösen az, hogy létezik szakpolitika is. S hogy Dimény a szakmát, az agrárium és a parasztok érdekeit képviselte a politikában és nem a pártpolitika érdekeit a szakmában. Hogy érdekközösséget tudott teremteni. Mondom: jöjjön, beszéljünk a konszolidációról, hogyan lehet az elnök mániáját, az élettudományok preferenciáját elérni a Bizottságon belül.

Kezdjük a Dimény-témával. Nem mertem előadásomban a magyarországi mezőgazdasági gépesítést úgy elemezni, ahogy óráimon teszem – kezdtem. Sajnos az én igazságomat nem bírja el még a politikai nyilvánosság. És lehet, természetesen, nincs is igazam. Szerintem ugyanis a magyar mezőgazdálkodás gépesítésének, illetve sikerének az volt a titka, hogy a tábla nagysága alakítható volt a gépek maximális kihasználásához. Vagyis annak, hogy a gépesítés előtt megtörtént a törpe- és kisbirtok felszámolása. A téészesítések és a tagosítások eredménye volt ez. A gépek – és nemcsak az erő-, hanem a munkagépek – fejlődése az 1950-60-as években olyan gyors volt világsszerte, hogy a liberális kapitalizmus alapján álló földtulajdon-forgalom nem, vagy csak lassan tudta azt követni például Nyugat-Európában, ahol a családok ragaszkodása a földhöz fékezte a földtulajdon forgalmát. Amerikában kegyetlenül érvényesült a piaci verseny logikája a földbirtok méretének alakulásában, míg Európában agyontámogatták a veszteséges kis- és középüzemeket is, ami Amerikában elmaradt. Így a tengerentúli üzemnagyság, élelemtermelés gyorsan igazodott a modern gépek teljesítőképességéhez, éveken belül felszívta a legújabb és legnagyobb erőgépeket. A gépek kihasználtsága biztosította termelékenység gyorsan, és messze megelőzte az európaiakat. (Mondom: legutóbbi, három évvel ezelőtti amerikai utamon egy élelemkereskedelemmel foglalkozó amerikai azt mondta nekem: a nyugat-európai mezőgazdaság egy modernizált hobbi-kertészet csupán az USA-hoz képest. Ő ezt elfogadja?) Magyarországon az állami tervgazdálkodás, költségvetési pénzeket biztosított a legmodernebb gépek vásárlására. (Technikatörténetileg nézve éppen szerencsés időben.) És az állami, illetve szövetkezeti tulajdon – amely utóbbit is politikai elvek alapján irányítottak – gyorsan volt igazítható a nagytáblás gazdálkodáshoz. A hatékonyság megközelítette az amerikaiakat. (No és a kádári „életszínvonal-politika”, az ún. kolbászország-

megalkotása preferálta is az élelemtermelést. Ezen lehet gúnyolódni, de az embereknek volt mit enni és volt munkájuk. Mint ahogy azt sem szabad feledni: ez a mezőgazdaság-politika hátszelet kapott a kényszerű szovjet-barátságtól is. A Szovjetunió egyik éléskamrája Magyarország volt. Ahogy a korábbi évszázadokban Nyugat, illetve Közép-Európa éléskamrája volt az ország.) Dimény azért volt szerencsés személy, mert a mezőgazdasági szakigazgatásban nőtt fel, tervhivatalban dolgozott évekig, tudta, hogyan kell „nagy pályán focizni”, éppen akkor ért hivatali csúcsára, amikor már véget ért a téészesítés első, kegyetlen korszaka, tehát elfogadott lehetett a közönség előtt is. Ráadásul magával hozta Kolozsvárról az erdélyi ezermesterség szellemét, az általános kulturális fogékonyságot, így azután miniszterként is hamarosan a mezőgazdaság gépesítésének egyik első számú szakértője lett. De hát hogy állunk akkor a kis és középiizemekkel? Élelmiszeralapanyag-termelés nagyüzemben, hatékony gépparkkal, vagy pedig precíziós mezőgazdálkodás, a helyi életközösségek – talaj, víz, stb. harmóniájának – megtartásával?

Győrffy: a gép hasznosulása természetesen meghatározza az árat. És az üzemméret a jó gépkihasználásnak feltétele. De... A kis és középtulajdonosok szövetkezése versenyképes lehet a nagytulajdonnal, segítheti a korszerű, nagy hatékonyságú géppark telepítését. Csak nem kell, hogy minden gazda udvarában nagy teljesítményű traktorok, és speciális géppark álljon. Mint régen, amikor mindenki büszkén simogatta az istállóban a lovat, a marhát. A szövetkezés becsületét kellene visszaállítani. A tulajdon-elaprózódást ő is károsnak tartja, de a jó bérleti rendszer ezen segíthet. Elismeri viszont közbevetésemre, hogy az EU jelenlegi területalapú támogatásánál egy ilyen szövetvényes bérleti rendszer sok jogi konfliktust fog előidézni. (Bólintok: tudott, ha a „fizikai tábla”, kb. 90 hektár, valamelyik altulajdonosának hátraleka, vagy tisztázatlan tulajdonosi viszonyai vannak, akkor az egész tábla esik el az uniós támogatásoktól.)

A közép- és kisbirtok életképes marad azon élelmiszerek termelésében, amelyek a nagyüzemben nem állíthatók elő kedvezően. Versenyképessége megmaradhat a kertkultúránál, mindenekelőtt az igényes zöldségtermelésnél, a kisállattenyésztésnél, baromfi-kiszolgáló háttérgazdaságok esetében. És a kisüzem léte mellett szól az is, hogy Magyarországon még feltehetően sokáig fog élni a szociális mezőgazdálkodás, amely csökkentheti a szociális és gazdasági rendszerváltás során hátrányba kerülő csoportok nyomorát. (Én 150-200 000 ilyenről tudok, szerinte ez legalább 200 000.) Az unió nagy hibája, hogy számára mindegy, szarvasok legelik, vagy vaddisznók túrják a rétet, vagy barik legelnek rajta. Ennél a támogatási rendszernél egy Dimény-

kapacitású ember egy délután jobbat megtervez. Nem felelhető el az sem, amit az általam is jól ismert régi kiskisgazda teoretikusok mindig szem előtt tartottak: a vidéki lakosságnak munkahely kell. Ő, mint „kukorica-termelő” indokolni tudná, mi adja a gabonatermesztés fontosságát a modern élelem-láncban, mégis most azt hangsúlyozza: a színvonalas étkezési kultúrához az élelem, és a friss élelem sokszínűsége nagyon is hozzátartozik. Amely sokszínűség biztosításában a kis- és középiizemek jelentős szerepet játszhatnak. A biodiverzitást az élelemtermelés területén bizony meg kell fizetni. – Szakma és politika kapcsolata szerinte is több alkalommal szerencsés volt a '70-'80-as években. (Egyetértettünk, hogy a mai miniszter, Nagy Frigyes is a szakmát képviseli, még pedig igen felkészülten, a kormányzati politikában.) Lehet, hogy túl nagy az idegenkedés a politikától az én generációmban. Ő erről másként gondolkodik. A szakmák önmegújulásában nem hisz. Sőt, hajlanak az elbürokratizálódásra, vagy a véletlenül megerősödött személyi csoportok egyoldalúvá tehetik egy ország szakpolitikáját. Nem is ért egyet egy múltkori kijelentéssel, ahol a volt növényvédelmi szakszolgálatokat vettem védelmembe, pontosabban azok leépítését kifogásoltam a rendszerváltás során, mondván, ha a közterületek nincsenek karbantartva, akkor én hiába permetezek monília, vagy tafrina, vagy a szokásos gombabetegségek ellen. Olyan létszámokat fejlesztettek ki e szolgálatok és olyan rosszul teljesítettek, hogy bizony csak a politikának kellett megrázni őket: ritkítani. Most kötelezni és ellenőriztetni őket is csak a politika képes. Ne idealizáljam a szakmai öntisztulást. Ezért sem helyes, ha a szakma kérdései nem kerülnek a politika asztalára. Ugyanez a véleménye a vízgazdálkodás esetében is. Azt elismeri: most viszont átestünk a ló túlsó oldalára. – A politika sajnos csak pártéleletet jelent. Az ő generációja el nem tudja képzelni, hogy magára hagyja a politikát. – Visszatér Amerika példájára. Az USA földjeinek kimerítése igen gyorsan halad előre. Ő az 1960-as években töltött hosszabb időt Iowában, amikor az általam említett élelmiszeralapanyag-gyártás koncepció általánosan elfogadottá vált. Azért az amerikaiaktól a termelési folyamat technicizálása mellett el kellene tanulni az igényt: a föld és termény, termék és piac együttlátását. Nálunk a földszeretet mellett kevés a piactisztelet. Pedig a kettő csak együtt érvényes.

Kérdezem: nem lutheránus-e a család. Meglepődik, kérdezi: észrevenni? Igen, mondom. Az én apám is lutheránus volt. Ugyanilyen reálisan mérlegelte az álláspontokban a számunkra előnyösét, hátrányosat. Apai nagyszüleimre is így emlékszem. Katolikus anyám és másik nagyanyám, kitűnő eszű emberek, de hajlottak mindig ideológiákból, preconcepciókból kiindulni. Apám nagy kompromisszum-teremtő volt, anyám nagy konfliktuskeltő. Lá-

tom, Ő is nagy kompromisszumteremtő az élettudományok, az élettelen természettudományok és a társadalomtudományok kuratóriumai között. Pedig most jön majd januárban a pénzosztás, az intézetkonszolidáció igazán kemény szakasza. Béla mosolyog. Mondja: „a családom évszázadok óta lutheránus. Nagybátyám lutheránus lelkész is volt. Én szeretem a neveltetésemet.”

1998. január: a szakmai közéleti ember: intézetkonszolidációról

A főhivatású kutatóintézetek azóta léteznek, amikortól komoly intézményes kutatások kezdődtek Európában. A 19. század közepétől. Nem igaz az, hogy a Szovjetunióban találták ki az egyetemtől elválasztott kutatóintézeteket, ahogy ez a politikai rendszerváltás idején gyakran elhangzott. Hiába írom, mondom: a Szovjetunió csak lemásolta a nagy német főhivatású kutatóhálózatot, a Kaiser Wilhelm Gesellschaft főhivatású kutató intézetrendszerét (1911). Amely az első világháború alatt ontotta a kémiai, anyagtudományi (többek között fegyverzethez használt) találmányokat, megszerzett nyolc Nobel-díjat. 1972-ben hónapokig ültem a társaság müncheni levéltárában, Klebelsberg is innen vette ötleteit a független magyar kutatóintézetekhez. És az USA is ugyanezen évektől finanszíroz az oktatás alól felmentett kutatókat, csak éppen helyileg az egyetemi laboratóriumokban. Nem feltétlenül külön épületekben. A rendszerváltás történetéhez tartozik, hogy a főállású intézeteket Magyarországon, Sztálin elvtárs születésnapjára kigondolt intézményként, a szovjet rendszer vélt sajátjaként, az európaítól idegen kutatásszervezeti típusnak minősítették egyesek. Antall érdeme, hogy ellenállt a saját pártkoalícióján belül és kívül ezeknek a törekvéseknek. De kétségtelen: az intézethálózat a szovjet rendszerhez igazodott. Meg kell változtatni preferenciáit, hozzá kell igazítani a piacgazdasághoz és a kitarulkozó szellemi piachoz. De előtte kell egy jövőkép, amelyet részben az elnöki pályázatomban, részben az első közgyűlési beszédemben kifejtettem. Elfogadták. 1996–2002 között először a telephelyeket, létszámkeretet kell konszolidálni, hozzáigazítani az egyetemekhez a kutatóintézeti béreket, hogy az egyetem- és intézethálózat átjárható legyen. És tudományáganként megállapítani a kutatási pénzeket. Ehhez sok-sok pénz kell. Kihasználtam, hogy a miniszterelnök, Horn Gyula riválisaimat támogatta az elnökválasztáson. „Sokba fog ez kerülni Neked”, mondtam megválasztásom után neki. És Gyula tartja a szavát, adja a 2 milliárdot, plusz a pénzügyminiszter, a régi kormánytárs, Medgyessy még néhány százmilliót. Most következik az első pénzosztás az intézethálózat utóbbi tízéves történelmében. Sőt, 1990 óta csak leépítésben, költségelvonásban – és mindehhez nagy inflációban – volt

részünk. Különösen a természettudományi intézetek károsodtak, azok közül is azok a műszerigényes szakmák, amelyek nem tudtak a piacon pénzt keresni, és ezzel megfelelően kiegészíteni a költségvetési támogatást. Győrffy Béla és Márta Feri, a két természettudományi kuratóriumi elnök között lesz a nagy osztozkodás. Keviczky főtitkári következetessége nagy segítség. Az első igazi nagy összecsapás már megtörtént: elfogadtattam az alapelveket. A beralapot képezi a felemelt közalkalmazotti bérösszegezen túl a minősített kutatók utáni kiegészítés. (Azaz, akadémiai doktorok és akadémikusok után kap az intézet külön bérpótlék összeget.) És a telephely fenntartásának konszolidációs hozzájárulását az ún. Glatz-féle alapképlet szerint számítjuk. Ez pedig: $x=y(a+b+c)$, ahol az a, b, c az egyes intézetfenntartási tényezőket (telephely, dologi, és infrastruktúra) jelöli és az y együttható a szakmai bekerülési költség becsült együtthatója. Eddig az én elvem. (Nos, megállapodtak – ezt Keviczky alkudta ki – ha a történeti intézet y együtthatója 1, akkor a nagyműszeres intézeteké 1,7.) Most jönnek a részletek. Melyik intézet mekkora együtthatót kapjon. Beszereztem egy írásos „anyagot” Győrffy eddigi akadémiai funkcióiról. (Mártát ismerem 1963 óta, Szász Zoli a helyettesem volt, barátom, most az én volt igazgatói székemben ül. De mit csinált eddig Győrffy? Mennyit beszélgettem vele, de mindig a szakmáról, nem bizottságokról.) Mulasztás volt, hogy meg sem néztem az életpályáját.

Igazi „28-as” életpálya. Közéleti aktivitás egyetemista kora óta. Diákként kollégiumigazgató az Achim Kollégiumban. Romány Pali mondta: Pali lett az utóda. (Romány az agrárlobbi fiatalabb, de kiemelkedő képességű tagja, őt, mint a Pártfőiskola igazgatóját ismertem meg 1989-ben. Miniszterkoromban. Amikor bejelentettem, hogy a pártiskola-intézményeket államosítani akarom, mivel beszüntetjük a marxizmus-leninizmus képzést a főiskolákon, Romány bejelentkezett, ő segít nekem. Mire Grósz felébredt – már a pártfőiskola rektora egyetértésben volt a miniszterrel. Persze Németh Miklós mindenről tudott. Bár a humánpolitikának lenne egyszer olyan lobbija, mint az „agráriusok”-nak.) Győrffy azonnal tanársegédi állásba kerül, majd szovjet aspiráns lesz. Igazi népi káder pályafutás. Szakmai kísérleteit itthon folytatja az új akadémiai mezőgazdasági kutatóintézetben, Martonvásáron. Az aspirantúra befejeztével Martonvásár tudományos igazgatóhelyettese, 1953-ban, 25 évesen. A jövő vezetőkélderei közé tartozik. Azonnal akadémiai tisztséget is kap: az akadémiai Növénytermesztési Bizottság titkára. 1956-ban – erről már eddig is tudtam – a Petőfi Körben találjuk, felszólal, az egyik legtöbb hozamú körben, a mezőgazdászok között. (Az ő vitáik tartalmazzák a leginkább maradáno megállapításokat az ország jövőjével kapcsolatban.)

Azt hiszem, nem tévedek, ha Győrffyt igazi „harmadik utasnak” neve-

zem. Csakhogy az én mércém szerint ez az elnevezés nem cseng olyan rosszszul, mint a maga korában, az 1950-60-as években hangzott. Amikor azt jelentette: nem antiszocialista út, de nem is szovjet út. Elsősorban a népieseket sorolták ide. Nekem fiatalkorom óta a „sajátos magyar utat” jelentette. (Noha a népiesekhez kötődésem nem volt. Egyik részüktől különösen visolyogtam. Azoktól, akik mindig „pirosat pozsgotak és tűzgyökeret” ettek.) A világ ugyanis, szerintem legalábbis, egy éves NSZK ösztöndíjam óta (1972) meggyőződéssel vallottam, sok lokális kultúrából áll össze. A világ nem egy világsszellem, akár proletárinternacionalizmus vagy keresztényuniverzalizmus, stb. helyi megjelenési egységeiből áll össze. Nem értem az idegenkedést attól, ha egy lokális kultúra, így a magyar meg akarja azokat az intézményeket erősíteni, amelyek ezt a helyi kultúrát hordozzák. Szerintem ez a világpolgárság alapja. Visszagondolva Györffy eddigi fejtegetéseire, ő teljesen megfelel az én gondolati igényeimnek. (Jellemző, hogy Kosáry is nagyon szereti, becsüli. Akivel azonosan gondolkodunk világpolgár mivoltunkról és a magyarságunkról.)

Györffy 1956 után „visszaminősül” egyszerű tudományos munkatársnak, de az akadémiai bizottsági titkári posztot meghagyják neki, 1962-ig. Az 1960-70-es években kukoricatermesztési kísérletekkel foglalkozik. A közéletben nem vesz részt. (Egyszer majd kifagatom, miért húzódott vissza. Ahogy én ismerem: nem tolták előtérbe, ő pedig inkább visszahúzódó ember. Jól érzi magát a második sorban is. Csak dolgozhasson.) 1980-ban az intézet igazgatója lesz. Azt mondják, most látszott, hogy milyen gazda. Kis saját szőleje, bárányai (ahogy ő mondja: barikái) – rackák – kedvenc beszélgetési témái. Szereti őket. Aztán jön a rendszerváltás és Györffy akadémiai pozíciókba emelkedik. (1990) A Felügyelő Bizottság elnöke lesz, egyben az Elnökség tagja. Most látszik meg, hogy nemcsak a gazdaságban, a kukoricaföldön, meg szűkebb intézetében van otthon. Egyéniség, társasági ember, diplomata tulajdonságokkal. Én az elnökségi ülésekről ismerem, mivel 1994 óta, mint osztályelnök tagja vagyok a legfelsőbb akadémiai grémiumoknak. Kosáry Király Tibor mellett az ő véleményét kérte ki leggyakrabban, néha szinte látványosan. Az Intézetben megmaradt a Tudományos Tanács elnöke, majd amikor lejárt az FB elnöki öt év, az Élettudományi Kuratórium elnökének választották.

Figyelem elnökségem kezdete óta, immáron másfél éve. Részben harc az élettudományokban előretörő molekuláris biológusok „páncélosai” érdekvényesítőivel, akik – mindenekelőtt a kiváló Dudits – azt gondolják, hogy a modern élettudományok minden intézményes pozíciójába a molekuláris biológia művelőinek kell ülnie. Merthogy ez az élettudomány új alapja. És

akik a remek szegedi műhelyük nemzetközi eredményeire utalva, évről-évre a fejlesztéseket követelik maguknak. Világtrendre is hivatkozva. Joggal. Miközben leépítéseket kellett megélniük. De hát figyelem Győrffy: elfogadja az én csendes nyomásomat az ökológia érdekében, az agrárium érdekében is. Egyensúlyoz. Kompromisszumot keres és talál. És érti, hogy az elnök következetesen az élettudományok preferálásáról, nem pedig valamilyen élettudomány fejlesztéséről beszél. Remélem segíteni is fog majd, ha előállok a biológiai osztály szétvágásának gondolatával: ökológiai osztályt kialakítani a biológiai osztály ökológusaiból, és földtudományi osztályt a társadalomtudományi osztályok néhány képviselőjéből. Aztán figyelem csendes harcát Márta Ferencével, az élettelen természettudományok kuratóriumi elnökével, aki pedig igazán kemény ember. Aki szerint a kémiai-fizikai intézetek az ország műszaki szolgáltatásainak (mérésügy, hatósági szabályozások, energetikai szolgáltatás, stb.) tudományos bázisai, ezért ők bizonyítják a mindenkori politikának az Akadémia országos hasznosságát. (Még igaz is van. És Márta tapasztalt ember, volt főtitkár, kiismeri magát a politikában is. Okos, néha talán erősebb mondatokat használ, de bátor, véleményki mondó ember.) Győrffy kiváló taktikus, ha a helyzet úgy hozza. Együtt „játsszanak” a szintén csendes, egyrészt-másrészt-ben gondolkodó Szász Zolival. De aki nagyon is meg tudja kötni magát. Legutóbb is mesterien futtaták lesre Győrffy és Szász – futballista nyelven szólva – Mártát. Az „y egyútható”-ról volt szó. Márta kezdte – természetesen. Hogy a társadalomtudományoknak végül is elég egy ceruza vagy egy golyóstoll, ezért tehát nekik nem is kell infrastrukturális és műszer beruházás. Győrffy csendben átvette a szót: a humántudományoknál a könyvtárköltség sokkal magasabb, a publikálásra nagyobb költséget kell számítani, hiszen az írás és közlés az életelemük. Most itt van a komputer és a társadalomtudományi dolgozószobák írószobák, tehát nem lehet olyan sok munkatársat egymás mellé ültetni, mint a kísérletes tudományszakok intézeteiben. Nagyobb tehát a légköbméter költség. Mert az ördög mindig a részletekben van. Közben rám sem nézett, sem Szászra. Csak Mártára. Azután jött Szász, aki az induló megállapodásra hivatkozott, miszerint a közgyűlés már 1996 nyarán elfogadott egy állásfoglalást az élettudományok legközelebbi preferálásáról. (Ami, tegyük hozzá, könnyű elhatározás volt, hiszen senki nem gondolt arra, hogy itt mostanában pénz is lesz.) Végén a dohogó, de igazságérzettel rendelkező Márta megegyezett velük. Győrffynek, Mártának is gratuláltam.

1999. június: a paraszt kötődéseiről, patriotizmusáról

Az újráválasztásom előtti napokban volt az Agrárosztály, majd néhány

héttel később, június 2-án a martonvásári intézet alapításának 50. évfordulója. Kovács Feri, a nagy „összetartó” mindkét ünnepséget, Bedő Zolival kiváló módon szervezte. Végre elmondhattam véleményemet az emigránsokról és az itthon maradottakról. Valami olyasmit: megértem azokat, akik nem bírták az itthoni közhangulatot, netán veszélyben érezték magukat, és odakint feladták magyarságukat. Becsülöm azokat, akik elmentek, de megtartották magyarságukat. De szeretni igazán azokat szeretem, akik itthon maradtak és túrták az anyaföldet, dolgoztak a gyárakban, működtették nemzetmegtartó intézményeinket. Mert a világ számára így sikerült megtartani kevés sérüléssel a magyar kultúrát. Mindezt hallva, természetesen voltak, akik az előadásomat kihasználták hangulatkeltésre ellenem. Mondván, Glatz mellőzni akarja a külföldre szakadtakat. És ő beszél a határokon kívüli tudományosság támogatásáról, szervezi is azt. Ki érti ezt? Hm. Mit szóltak volna hozzá, ha gondolatmenetem folytatását is hallják? Amiről nem beszéltem: az 1990 után hazajövők, meg hazalátogatók közül egyesek viselkedhetnének egy kissé szerényebben is. És arról sem beszéltem: sokat fognak még ennek a nemzetnek ártani azok, akik az emigrációból hazacipelik a már 1945-ben is avított, vagy éppen Európában nem konform nézeteiket. És mint a szovjet üldözöttei jelennek meg. Pedig valójában: egy részük a demokrácia elől menekült a tengerentúlra. És arról sem beszéltem: megértem, de el nem fogadom, hogy a jobb anyagi boldogulás vágyát sokan utólag az üldözöttségre színezik. Értem, hogy önmaguknak – vagy a nyugati társadalomnak – csak így tudták megmagyarázni, miért hagyták itt az országot.

Tanulságos volt a rendezvények után találkozásom Győrffy Bélával. Érti, mondja, az „elnöki szándékot”. Orrára akartam egyes ellenem agitálóknak koppintani a nyugati emigrációból. (Béla ugyanis januárban bejelentkezett hozzám, teljesen formálisan, csak öt percre, mivel hallotta, hogy én töprengek az újra-jelöltetésemén. És győzködött, hogy vállalnom kell egy újabb periódust. Nem hallgatta el véleményét másokról. Amit én nem nagy megértéssel fogadtam.) Eszembe sem volt, mondtam. Mi, lutheránus szellemben nevelkedett emberek, tudjuk, hogy sokféle életcél létezik és elfér is egymás mellett. Dehogyan emlékszem én a kisszerű szervezkedőkre. Így kerek a világ. (Valami ilyesmit mondtam Neki.)

Ezután Béla hosszú fejtegetése következett.

El kellett volna mondanom hangsúlyosabban, hogy a parasztemberek patriotizmusa sajátos patriotizmus – így Győrffy. Mert ők hozzákötődnek a természeti környezethez, amelybe beleszülettek. És amivel ők egy életre sorsközösséget vállaltak növényi-állati környezettel, szeretik az itteni föld illatát. Meg kellene vizsgálni a történészeknek, hogy az 1945-75 közötti

disszidensek-emigránsok között hány paraszt volt. Mármint hogy mezőgazdálkodó. Ez lehet, replikáztam én, de azért a parasztok, ha el is vették a földjüket, idővel olyan szociális ellátást kaptak cserébe, amelyről korábban álmodni sem mertek volna. Ezt azért – ha nem is mondták – sokan belátták. Ezért sem disszidáltak. Meg azután odakinn könnyebb iparos vagy tisztviselői álláshoz jutni, mint földhöz. (Ilyet még eddig nem gondoltam, de most Béla kicsalta belőlem ezt a féligazságot.) No, és a századelőn, amikor milliók vándoroltak ki? Azok főként parasztemberek voltak. Őket hova sorolod? – kérdeztem. Látod, válaszolt, azok mentek ki, akik nem jutottak munkához, nem jutottak földhöz. Létminimumhoz. Ezt nem értik a Te – azaz az én – környezetvédőid: ha nem műtrágyázunk, nem tudjuk eltartani a népességet. Biotermeléssel éhen halna az emberiség. Persze a Te – azaz az én – környezetvédőidnek akkor is lenne kenyere. Higgyem el, a precíziós mezőgazdaság lesz a jövő mezőgazdálkodása: nem biogazdálkodás kell, hanem értéssel adagolt mű- és szerves trágya, okosan kijuttatott gyomirtó. Egyébként egyet ért velem, hogy az új kormány agrártárcájával össze kell fogni. Végül is nem pártkoalíciókról van szó, hanem az ország kenyérééről. Mi tudjuk...

Elgondolkodtatott, ismét. Hm, ez a kíváncsi. Meg kell nézni Puskás Juci könyveit a kíváncsi. Meg ugyanazon napokban olvasni Katus, Hanák munkáit, akik a századforduló gazdasági prosperitását hangsúlyozzák. És valóban, miért nem írnak arról a kollégák, hogy a városi kenyérellátás állandóan akadozott, még tüntetések is kitörték emiatt. Végül is, tudomásul kell venni: ha nincs komoly élelemtermelés, agrármodernizáció, akkor nincs ipari-városi fejlődés sem. Mégiscsak nagy baj, hogy a századelő óta nem csitult az agrár-merkantil ellentét, ami az értelmiségben továbbtenyésztett urbánus-népies ellentétek formájában. Győrffy, ez a tudós paraszt-professzor sokat törhette e mondatokon a fejét. Ahogy én az őszibarackfáim metszése közben a földdel, növényekkel összefüggő kérdéseken töröm a fejem, nyilván ő még inkább hozzászólt az ember és természet összenövésén gondolkodni. És a patriotizmuson is. De azért nem hiszem, hogy a munkások-értelmiségiek ne ragaszkodtak volna a maguk városi környezetükhöz. Radnótival szólva, az utca valamelyik kövéhez. Elváltunk már, amikor eszembe jutott: 1956 telén az én szüleim is kaptak levelet az USA-ba szakadt Glatz-rokonságtól, akik – mint minden Glatz a családban, a nagyapám generációjából – csemperakó burkoló és cserépkályharakók voltak. A századfordulón vándoroltak ki. Kérték, kettőnk közül egyikünket – vagy öcsémet, vagy engemet – engedjenek kitelepedni, mi vagyunk a Glatz név utolsó hordozói a családban. Kitanított-nának, ránk hagynák az üzletet, mert ők gyermektelenek. Emlékszem, Anyám felolvasta a levelet, hogy mi is halljuk. A konyhában, az asztalnál ül-

tünk. Nem értettük a helyzetet, valószínűleg azért mert kamaszok ilyesmit, még ha jó tanulók is, nem értenek. Az iskolában, a lakótelepen természetesen egyik nagy téma volt, ki mikor disszidált, hová ment. Apám csak nézett ránk, várta mit mondunk. Nem volt kifelé élő ember. Általában kevés szóval élt. Előttünk legalábbis rejtette érzelmeit. Haláláig. Akkor, azon az estén, emlékszem, megdöbbenésemre, könny jött a szemébe. Mi maradunk, mi itt vagyunk itthon – mondta. Hát ezt elfelejtettem megmondani a Bélának, hogy most nem volt igaza. Egy esztergályos is szeretheti a bütykös tengelyt, meg az olajszagú üzemet, nem csak az ő parasztojai a hantokat, meg az állatait. Majd legközelebb megmondom neki... Persze meggondolandó ilyesmiről beszélni. Érzelmős történet. Nem való másnak elmesélni. Talán Bélának lehet. Meg aztán, sokszor könnyeztek a kivándorlók, meg a kenyér nélküli itthon maradottak is. Korunk lebecsüli és szégyelli az érzelmek kitörését. Bezzeg az ókori görög hősök sírtak is... Hát ilyen a mi racionalizált történelemlátásunk.

1999. november: a magyarországi parasztpolgárról, a „liberális paraszt”-ról

Győrffy Bélával találkoztam, ismét tanultam tőle úgymond népismeretet. Eljutott hozzá a híre, hogy előadást tartottam a Darányi évfordulón a Mezőgazdasági Múzeumban. S hogy, nem először, igen megdicsértem a századforduló nagyhatalmú modern földművelési miniszterét, Darányi Ignácot. Hallja, hogy Torgyán elnökölt, nagyon meg volt elégedve, de azért udvariasan az elnöki hozzászólásban szóvá tette, hogy én liberális parasztról beszéltem. (Mert ki hallott még liberális parasztról? – kérdezte valóban Torgyán. Egyébként nagy tisztelettel.)

Mondom Bélának: így volt. Torgyán kiváló úriember a magánéletben, tiszteli a tudományt és az Akadémiát, velem is igen tisztességes, de fejtegetésem a századforduló vállalkozó parasztjáról, akiket én „liberális paraszt”-nak neveztem, s hogy a liberalizmus nincs településtípushoz, vagy társadalmi réteghez kötve, nos, az nagyon nem tetszett neki. Béla feszengett egyet, majd fura szenvedéllyel mondta: hát pedig igazad volt, mi is ilyen vállalkozó és liberális parasztok voltunk. És kezdte mesélni családjá, gyermekkora történetét. (Amiről eddig soha nem kérdeztem.)

Elmondta, Kemenesalján az állattartás volt a család kenyere. Csapadékos időjárás, jól sarjad a legelő. A századelő óta, de feltehetően már korábban is, a magyar marhatenyésztés fellendülése, az 1880-as évek óta, a magyar húsmarhát hajtották a szomszédos osztrák piacra. A Monarchia idején éppúgy, mint az összeomlás után. A parasztgazdaság több lábon állt, természetesen,

mint mindenütt a világon, de aki ott gazdálkodásra készült, az állattenyésztésre rendezkedett be. És már az ő apja is úgy nevelkedett, hogy a parasztnak tanult embernek kell lennie. Apjának is betonból épített trágyagödre volt, merthogy a trágyalé szennyezheti a kút vizét, meg egyébként is érték. Komposztáló gödrük is volt, amibe a siló és nyesedék került, majd a trágyával együtt összeérlelték. A falu parasztjai tudatosan termeltek a piacra. Fürkésztek is a burgenlandi, stájerországi húspiacot. A gyerekeket, így őt is, rendszeresen adták német szóra, osztrák iskolába, mert Ausztria volt a fellevevőpiac. És tudni kellett beszélni a vevőkkel. Saját jól felfogott érdekükben. A marhákat a parasztok közül kikerülő hajtó vitte lábon a piacra. Megbíztak egymásban. Soha nem hallott arról, hogy valaki a másikat becsapta volna. Akkor már, a harmincas években, mezőgazdasági középiskolai szakoktatás is volt, így adták őt is Székesfehérvárra, majd onnan Szarvasra, szakközpontba. És mindez a fejlődés két generációval korábban vette kezdetét. Joggal kötik ezt Darányi Ignác nevéhez, aki, ma úgy mondanánk, paraszti kis- és középbirtokot akart erősíteni, piacképesen gondolkodni tudó parasztokat. Mint ahogy az első gépesítési hullám is nagyapja nemzedékéhez köthető. Természetesen ő is gyerekfejjel tanult meg traktort vezetni, cséplőgépet kezelni. Ha mondtad, így ő, jól mondtad, hogy sokkal erősebb volt ez a művelődő birtokos paraszti réteg, mint arról beszélnek. Hozzáteszem: csak mindig az agrárnincstelenekekről írtak a történészek. Ez nem lenne baj, de arról keveset szólnak, hogy ez a birtokos paraszti réteg jelenléte 1945 után egy jobb mezőgazdasági alternatívát is kínált az országnak. És ezek fiaiból igen sokan mentek az 1948 után kibontakozó agrár-felsőoktatásba. És lettek kiváló agrárszakemberek. Éppen vezetők a téeszekben – tettem én hozzá.

2000. június: a 21. század mezőgazdálkodásáról (Gyórrffy kéziratot szerkesztve)

A szintézis minőséget jelez. Nem egyszerűen a részletek áttekintését. Nem is széles „tematikát”. (Térben és időben.) Hanem: a részletek összehasonlítása után jutunk új értékelési szempontokra. Egy térbeli időbeli „mikrotémát” is feldolgozhatunk szintetizáló módon. A jelenséget létrehozó összes hatótényezőt számba véve, azokat összehasonlítva jutunk értékítéletre. (Mindennek természetesen feltétele az interdiszciplináris műveltség, azaz az összes résztudomány eredményeinek megértése. És feltétele a szintetizáló képesség: a különböző részdiszciplínák szempontjainak megértése és összevetése.) Attól félek, immáron 3 évi akadémiai elnökség után és a fizikai-kémiai-földtudományi-biológiai (és tudománytörténeti) tanulmányaim után, hogy korunkban az utóbbi fél évszázadban háttérbe szorultak az

ilyen értelmű szintetizáló törekvések. Az utóbbi fél évszázad a tudomány köznapi hasznának kiteljesedése, a mindennapi használati cikkek előállításában, sőt az adminisztrációban is a tudományos kutatók véleményét, eredményeit kérik. Ennek is eredménye egy új kultusza a részkutatásoknak. Egy neopozitívizmus. (Én is évtizedeket töltöttem el ennek bűvöletében.) Korunk azonban az emberiség, sőt a Föld történelmének fordulópontjához érkezett. Így látszik legalábbis. Kihatásunk a természeti környezetre, saját fajunk jövőjére először látszik egyértelműen. Magunktól függünk. Beleértve természeti környezetünket is. Időben és térben nagykiterjedésű és nagykihátású jelenségeket kell áttekintenünk. Környezetbefolyásolásról, energetikai szolgáltatásról, az élővilág alapegységeibe való beleszólásról. (Környezetszennyezés és környezetgazdálkodás, genetika, energetikai források, globusz szintű emberi-technikai közlekedés stb.) Kell, kellene a természet- és emberkutatás eredményeit szintetizálni képes gondolkodók tömege. Kellene, kellenének a különböző részdiszciplínákat áttekíteni képes, azok eredményeit egyáltalán értő szakemberek. Igen kevés van belőlük. Ezek közé tartozik – szerintem – Györffy Béla. Nem fogalmazta meg pontos mondatokban, de a fejében ott van a mezőgazdálkodásra vonatkozó talajtani-víz-gazdálkodási, növény- és állatvilág-ismeret, a művelés gépi-gazdasági tényezőinek, sőt a termékek élet-egészségügyi hatásának ismerete is. (Talán egyedül a piaccal nem számol eléggé.) De igazi neopozitívista-növendék: mindig a részletek előadásában csillog. Én rábeszéltem, vállalkozzék összefoglalásra. Legalább a kutatási feladatok összefoglalására.

Ő szabódik, azt mondja, csak a gyakorlatot igyekszik szembesíteni a szakirodalommal. És saját kísérleteivel. A „természetes laboratóriumban”, a maga Martonvásárán. Már első hosszabb beszélgetésünkön, 1996 nyárutóján szóbahoztam neki: fejtse ki véleményét a 21. század mezőgazdálkodásáról. Az élelemtermelésben miként valósulhat meg az annyira kívánt „új harmónia”: a természeti környezeti elemek (levegő, talaj, víz) a növény- és állatvilág között? Igaz az, hogy az ipari méretű élelemtermelés – amely nélkül az emberiséget nem lehet eltartani – szükségszerűen vezet a környezetpusztító emberi tevékenység felé? A gépek fejlődése csak az üzemméreteket feltétlen növelését hozza magával? Hiszen a gép nemcsak a lőerő és a hatékonyság fejlődését teszi lehetővé, de a környezet pontosabb felméréshez is vezethet. És a gép – például az általa is olyannyira becsült komputeres adatbázis-teremtés – jövője a talaj és más környezeti elemek alaposabb felmérését is lehetővé teszik.

Györffy vállalkozott is előadásra. Nagyszerű volt, noha szerintem talán túl sokat foglalkozott a gyomokkal, ami évtizedek óta izeitja. Most, kéré-

semre, leírta összefoglalóan az előadása tervezett tartalmát. Nem éppen arról írt, amit kértem, a jövő század mezőgazdálkodásáról, csak a kutatási feladatokról. Vázlatpontokba szedve. De szerintem a kutatási feladatok mögé tekintve, el lehet képzelni azt a mezőgazdálkodást, amely ilyen kutatási feladatokat igényel. Vagyis rekonstruálni lehet a „kutatási program”-ból, hogy Győrffy kimondatlanul is milyen mezőgazdálkodást képzel el. (Ez a szerkesztés szépsége: rájönni, hogy a leírt mondatok mögött milyen nagyszerű gondolatok rejlenek. És folytonosan tanulni.)

Jön Győrffy, hogy megbeszéljük a szövegét. Megkíséreltem magamnak, a szöveg „húzás”-a előtt összegezni Győrffy elgondolását. Vajon jól képelem el, hogy mi mozog ennek a nagytudású embernek a fejében? Kimondatlanul, leírás nélkül is? Amit talán nem is mer leírni? (Mindenesetre: akár-hogy is túlzásnak tartja a véleményemet, gondoltam a beszélgetés előtt, azt hiszem a nyers szöveg többszöri olvasása után már másként fogom látni az agrártörténelmet is. No és az ökológiai gondolat fejlődését is.)

Győrffy összegzi a korunk négy felfogását a mezőgazdálkodás jövőjéről. (Ezt beleírta a szövegbe, ez az ő osztályozása, igaz más sorrendbe állította az irányzatokat.)

Az első „irányzat”: **„ipari mezőgazdaság”**. A nagy erő és munkagépek, a kemizálás hatására kialakuló termelési forma. Eleinte a nagy gépek valóban nem kímélték a talajt, tömörítették, roncsolták feleslegesen is, a kemizálással nőtt a talajvizek nitrát-szennyezése, romlott az egyéb ásványi anyag tartalma. Nem voltak figyelemmel a tájmorfológiai adottságokra, a talajvíz-mozgásra, az eróziókra. A domboldali táblákon mutatható ki leginkább ez a hátrányos hatás. De sehol a világon nem merik komolyan megkérdőjelezni még a radikális környezetvédők sem, hogy az ipari mezőgazdálkodásra szükség van. (Itt következik a környezetvédők újabb bírálata: a környezetvédelemnek emberközpontúnak kell lennie. Nem lehet a modern lakásban patkányok, rovarok társaságában élni. Hm... Fura érv... Most nem írta be a szövegbe, de a múltkor azt találta mondani: az embert kell védeni. A természet, meg önmaga ellen is. Hm. Elgondolkodtató, mondtam, de vajon a környezetszennyezés nem bennünket fenyeget a legjobban? Hiszen visszaesszük és visszaisszuk, visszalélegezzük a saját hulladékunkat. Általános iskolai tanáromat, Szabó Miklóst idéztem Szigetszentmiklósról, aki úgy tanította a természetvédelmet: ha közel ássák a kutat a pöcegödörhöz, vagy ha köztük kavicsos a talaj, ami átengedi a húglyét, akkor bizony gyermekeim ti megisszátok a saját húgyotok és kakitok maradványait. Környezetvédelem, 1954. Soha nem felejtjük tanárunk, akkor disznólkodásnak, de ma már okosnak tűnő szavait, mondtuk néhány évvel ezelőtt egy osztálytalálkozón.)

Második irányzat: **biogazdálkodás**. A biogazdálkodás az ipari mezőgazdálkodás kritikájaként jött létre. Elsősorban a kemizálás kiiktatását hirdette meg és visszatérést a korábbi fajtákhoz és termelési körülményekhez. De ez csak egyes termények esetében és adott körülmények között tartja célravezetőnek. Jelentősége inkább csak abban rejlik történelmileg, hogy felhívta a figyelmet a kemizálás és az ipari mezőgazdálkodás veszélyeire. (Én mindig élelemtermelésről és környezet- vagy tájgazdálkodás kettősségéről beszélek. Ő ezt továbbra sem fogadja el.) Biogazdálkodást követve már akkor éhen haltunk volna, amikor 1 milliárd fölé emelkedett az emberiség létszáma, azaz a századelőn. (Meglehető szempont.)

A harmadik mezőgazdálkodási irányzat, Győrffy csoportosítása szerint az ún. **Középutas mezőgazdálkodás**. A '60-as évek második felében az ipari mezőgazdálkodás okos válfajaként jött létre: határt szab a rablógazdálkodásnak, nem csak műtrágyával, de szerves anyagokkal is pótolja a „kivett” tápanyagot a talajból, figyelemmel van az ökológiai tényezőkre. Ez valósult meg Magyarországon a '70-es években, amely évtized Győrffy szerint nem csak a magyar mezőgazdálkodás csúcsa volt, de az USA mellett a legkiegyensúlyozottabb hatékonyság is itt valósult meg. Ezt még az ökológusoknak is el kellene ismerniük. (Győrffy véleménye szerint az ökológusok nagy hiányossága: általánosságban beszélnek, nincsenek konkrét helyi, mikrokörülmények vizsgálatán alapuló eredményeik. Ezért csak, inkább ökofilozófiáról beszélhetünk a világ minden részén, sem mint ökológiai kutatásokról.)

Negyedik irányzat: **precíziós mezőgazdálkodás**. Ez a 21. század mezőgazdálkodása. Amelyben a „mezőgazdálkodás” és az „ökológia” szempontja találkozik. Sőt Győrffy szerint a legjobb környezetvédelem a precíziós gazdálkodás. (Mondta a telefonba, még korábban, amikor a kéziratot beküldte: „ezt a kedvéért most részletezem és elmondom, hogy én mit tennék a jövőben a precíziós mezőgazdálkodás kifejlesztése érdekében”.) Győrffy nemcsak összefoglalja a maga nézeteit általában ezen gazdálkodási módról, de – igaz, szakadozott szerkezettel és stílusban – kutatási programot is ad. (A kutatásnak hét területen jelöl meg feladatot: 1.) Talajtan és agrokémia 2.) Vízgazdálkodás 3.) Növénytermesztés 4.) Növényvédelem 5.) Műszaki tudományok, 6.) Automatizálás 7.) Agrárgazdaság.) Mint az előbb is diktáltam, érdekesek szerintem a leírt kutatási feladatok, de még érdekesebb rekonstruálni azt, amit Győrffy nem ír le, csak gondol. (Ezen kutatási feladatok vázlatos mondatai alapján kísérem meg előszóban összefoglalni neki: hogyan is nézhetne ki a Győrffy-féle mezőgazdálkodás terve a 21. században.)

Így gondolta-e? Kérdezem tőle.

Tehát a következőképpen nézhetne ki egy adott térségben a mezőgazdálkodás – folytatom...

A termelésbe veendő terület pontos talaj- és vízgazdálkodási felmérését elvégezni. (A felmérés országos 1:10 000 méretarányú talajtani és 1:5000 arányú vízgazdálkodási térképen alapuljon.) Elkészülhetne az ország térinformatikai adatbázisa. (Most már a pontos domborzati adatsorokkal kiegészítve.) + Minden mikro- és makrokörnyezetben a „talajnedvesség dinamikáját” felmérni a telepítés előtt. + Az egyes telepítendő növényfajok várható kihatását megvizsgálni az adott terület talaj- és vízgazdálkodási életére. + Pontos táplálék-utánpótlás – trágyázási – tervet kialakítani, figyelembe véve a talajszerkezetet, a helyi talajvíz járását. + Megtervezni a növényhez szükséges talajmegmunkálás műszaki feltételeit: a gépek munkamélységét, a talajok viselkedését – például fajlagos ellenállását – és azt előre pontosan rögzíteni. + A növénytelepítés termőhely-specifikus adatsorait, azaz az első évek tapasztalatait országos szinten ugyancsak rögzíteni egy számítógépes adatbankban. + Előzetes számításokat folytatni a ráfordítások és a hozamok várható összefüggéseiről. A versenyképesség szempontját minden egyes térségben pontosan tervezni, ha kell szembefordulni a helyi érdekekkel. Az első évek adatsorait rendszerbe foglalni. + Aktivizálni a szaktanácsadási rendszereket: kötelezni őket termőhely-specifikus adatbázisok létrehozására és a termelőkkel állandó-folytonos kapcsolatra.

Vagyis: a mezőgazdálkodás, függetlenül az üzemmérettől, nagyon is termőhely-specifikusan történjen. (Ezek is már az én következtetéseim, illetve értékeléseim – szabadkozom.) Erre most adódik először az emberiség történelmében lehetőség. Az új technológia, szenzorrendszerek, programozható gépsorok, és szervezéstechnika eredményeként. + Ami azt jelentheti, hogy az ország mezőgazdálkodása sok helyi specifikus kis életheletről állna össze. Ahol a termelés módja, a termék előre megállapított élettani és közgazdasági követelményrendszer érvényesítésével alakulna ki, a helyi talaj-, vízgazdálkodási, domborzati viszonyoknak megfelelően. (Mindez az ország térképén, kistérségi nagyságrendjében rögzítve. A lokális térképekkel, a változó termelési adatsorokkal.) + Ami azt jelentheti: az alkalmazott tudományoknak ösztönözni kellene egy az ország egész területére kiterjedő alaputatási programot! Igazi szintézis! (Talajtan, vízgazdálkodás, műszaki-technikai tudományok, közgazdaságtan, agrokémia és növénytermesztés stb.) A mezőgazdálkodó emberek felkészült talajtani-vízgazdálkodási-növénytermesztési, növényvédelmi és egyben termelésttechnikai, sőt közgazdász szakemberek lesznek. + Ami azt jelentheti, az alaputatások közvetlen alkalma-

zása megvalósul. (Hiszen minden egyes régió szaktanácsadási rendszere évente újraértékeli a helyi viszonyokra eddig létrehozott adatbázisokat és a jövő esztendőben ezeket a tapasztalatokat alkalmazza.) + Ami azt jelentheti: az akadémiai és tárca kutatóintézetek – a molekuláris biológiától, a kémiai kutatóintézetekig, a vízgazdálkodásnak, agrár-kutatóintézeteknek stb. – folyamatos megbízásokat adnak. (Szerintem felhagyna a politika az akadémiai és tárca kutatóintézetek feloszlátási törekvéseivel, és felhagynának az a nevetséges álommal, hogy az alapkutatások „projektmegrendelésre” elvégezhetőek.) + Ami azt jelentheti – természetesen ez ismét az én interpretációm – hogy felfogná a magát liberálisnak valló, szerintem nagyon is neokonzervatív – tudománypolitikai irányzat: közérdek az ország talajának-víz és levegőgazdálkodásának, általában a természettel való gazdálkodásnak a biztonsága. Az ezzel kapcsolatos alapfelméréseket közfeladatnak kell tekinteni. Ahogy annak tekintjük az utak karbantartását, a közbiztonság megőrzését is. Ezt helyettünk a tőkés beruházó nem fogja elvégezni...

Ez is kikövetkeztethető Győrfy vázlatos feladat-kijelöléséből: kell a vállalkozó (ahogy én mondom: liberális) paraszt, de kell a szigorúan szabályozó és szolgáltató állam. Szolgáltatás: a közhasznú jelentő természetvédelmi alapkutatások végzése, adatbankok karbantartása.

Győrfy felfogása tehát a mezőgazdálkodáshoz – élelemtermeléshez környezetgazdálkodáshoz – kötődő különböző ismeretek szintézisére épül...

Ahogy ezeket fejtegettem, lapozva az előttem fekvő összefirkált, jegyzetelt kéziratára mutatva, bólogatott. Igenelt. Én örültem. Mint egy jó diák, ha feleletét elfogadja a „nagy professzor”. Aki a főkollégiumot tartotta...

„Ez lenne az én elképzelésem szerint a nemzeti Stratégiai Kutatások valódi célja: összegezve az eddigi részkutatásokat, javaslatot fogalmazni meg a termelésben, környezetgazdálkodásban a tennivalókra. Jövőképet adni. És jövőképet adni a tudományos kutatásnak is” – folytattam.

Hm. Milleniumi ünnepekre készülünk. Fontos a nemzeti önbecsülés. Én is a múlttól fogok beszélni a nemsokára készülő filmben: 1000 év 100 percben. De biztos, hogy Győrfy és a többiek hatására is, csak annyira beszélek majd a múltról, amennyiben egy okosabb jövőtervezés lehetőségéhez segíthet. Mert arra is gondolni kell, hogy 100 év múlva lesz-e mire önbecsüléssel visszanezni? Önbecsüléssel arra, hogyan bánt nemzedékünk a ráhagyott természeti örökséggel, emberi-kulturális örökséggel, kiismerte magát a világ új erői között?... Talán kevesebb zászló, kevesebb görögtűz kellene és több konkrét gazdálkodási stratégia: vízgazdálkodás, élelemtermelés, iparcikktermelés, közlekedés, oktatási stratégia, szociálpolitika. Legalább meg kell kísérelni ilyen programokat vázolni. Ahogy ő is összeszedte

élettapasztalatát és tudását. Talán egyszer valaki bemegy a könyvtárba, elolvassa és megindul a hangya a fejében.”

Győrffy félrehajtotta fejét és mosolygott az ő szeretetteljes mosolyával, amikor e mondatokkal biztattam a szintézisre... Ami most elkészült.

Utóhang a sajtó alá rendezett szöveghez, 2008-ban.

Győrffy Bélával folytatott beszélgetéseimről készült naplófeljegyzések meglepően terjedelmesek. Mással – miniszterelnökökkel, miniszterekkel, európai uniós biztosokkal, világhírű személyekkel – folytatott beszélgetésekről készült feljegyzések koránt sincsenek ilyen terjedelműek. (Néhányat közreadtam már az 1996-2002 közötti elnöki éveimet bemutató köteteimben.) Ennek egy magyarázatát találok: Győrffy azon személyek közé tartozott, akikkel igen szívesen és igen őszintén beszélünk. És aki igen közel állott emberi ízlés- és magatartásvilágomhoz. Ennek okáról is beszéltem egyszer a naplóban, de ezek a mondatok már nem valók egy tudományosnak szánt közleménybe.

Láng István: A program szerint most mód és lehetőség van az emlékezéshez kapcsolatos hozzászólásra, amennyiben erre van igény. Az első hozzászóló Benkó György. Tessék parancsolni.

Benkó György: Kedves Margitka, Tisztelt Emlékezés! Az elmúlt év novemberében a Magyar Tudomány Napja alkalmából lepleztük le a magyar tudósok emlékművét. Kő Pál szobrászművész alkotását, melyet Demján Sándor állíttatott fel a Váci út elején. Most tisztelegve Győrffy Béla, mint ember, tudós és vezető előtt, én szeretném ennek az emlékműnek a fényképét oda ajándékozni Önöknek és külön Margitkának, hogy ez is erősítse a Győrffy Béláról alkotott emlékképet. Az emlékmű oldalán látható a felirat, a legnagyobb magyar tudósok neveivel, köztük Győrffy Béla nevével. Köszönöm szépen.

Láng István: Köszönjük szépen ezt a kedves emléktárgyat és akkor most Nagy János professzor úr a következő hozzászóló.

Nagy János: Kedves Margitka! Kedves Kolleginák, Kollegák! Nagy megtiszteltetés számomra, hogy ezen a helyen a Debreceni Egyetem rektoraként részt vehetek és szólhatok ezen az ünnepségen.

Két rövid gondolatot szeretnék megosztani Önökkel. Az egyik a Tiszántúl, az Alföld fejlesztésével kapcsolatos, a másik a Debreceni Egyetem in-